

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

**KANONICZNE PRZESZKODY MAŁŻEŃSKIE
IN GENERE**

Treść: Wstęp. – 1. Pojęcie, natura i funkcja przeszkód małżeńskich. – 2. Typologia przeszkód małżeńskich. – 3. Władza wyjaśniania i stanowienie przeszkód małżeńskich. – 4. Zakaz zawarcia małżeństwa. – Uwagi końcowe.

Wstęp

Jednym z fundamentalnych praw człowieka jest prawo do swobodnego wyboru stanu życia, wpisane m.in. do kan. 219 obowiązującego KPK. Za formę uszczegółowienia tego prawa – w odniesieniu do stanu małżeńskiego – należy uznać proklamowanie w kan. 1058 tegoż Kodeksu *ius connubii*, a więc prawa do zawarcia małżeństwa. Stwierdzenie ustawodawcy kościelnego, iż „wszyscy mogą zawrzeć małżeństwo, którym prawo tego nie zabrania”, będące zresztą dosłownym powtórzeniem kan. 1035 KPK z 1917 roku, i jednocześnie usytuowanie go w nowej kodyfikacji wśród kanonów generalnych (wstępnych) tytułu *De matrimonio* (nie zaś w rozdziale *De impedimentis in genere*, jak to było uprzednio)¹ jednoznacznie wskazuje, że *ius connubii* stało się zasadą interpretacyjną całego kanonicznego systemu małżeńskiego².

¹ Zob. „Communicationes” 10 (1978) s. 124-127.

² H. FRANCESCHI F., *Riconoscimento e tutela dello „ius connubii” nel sistema matrimoniale canonico*, Milano 2004, s. 374-380; J. I. BAÑARES, *Introducción al Título VII – De matrimonio*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, t. III/2, ed. 3, red. Á. MARZOA, J. MIRAS Y R. RODRÍGUEZ – OCAÑA, Pamplona

Jak nietrudno dostrzec, norma generalna zawarta w kan. 1058 KPK dopuszcza wyjątki, zawiera bowiem klauzulę *qui iure non prohibentur*, która oznacza, że prawo do zawarcia małżeństwa może zostać ograniczone w jego wykonywaniu. Ograniczenie prawa do zawarcia małżeństwa może pochodzić zarówno z prawa bożego (naturalnego i pozytywnego), jak i z postanowienia ustawodawcy kościelnego. Podczas gdy niezdolność do zawarcia małżeństwa, która wynika z naturalnej struktury ontologicznej osoby ludzkiej, określa się mianem *incapacitas*, to niezdolność wypływającą z pozytywnej interwencji ustawodawcy nosi nazwę *inhabilitas*³.

Gdy chodzi o obszary prawa małżeńskiego, w których *ius connubii* zostaje ograniczone, to jednym z nich są przeszkody małżeńskie *sensu stricto*. Dziedzinę tę KPK reguluje w dwóch rozdziałach (drugim i trzecim) wspomnianego tytułu VII – *De matrimonio*. Rozdział drugi poświęcony jest przeszkodom małżeńskim (zrywającym) w ogólności (kann. 1073-1082 KPK), przedmiotem zaś rozdziału trzeciego są poszczególne przeszkody małżeńskie (kann. 1093-1094 KPK).

Przedmiotem niniejszego studium są przeszkody w ogólności, a więc regulacje rozdziału drugiego, odnoszące się do następujących kwestii: pojęcie, natura i funkcja przeszkód, typologia przeszkód, wyjaśnianie i stanowienie przeszkód, zakaz zawarcia małżeństwa. Uregulowana zaś w tymże rozdziale kwestia dyspensowania od przeszkód małżeńskich stanowi odrębny jego segment, który wymagałby odrębnego opracowania.

1. Pojęcie, natura i funkcja przeszkód małżeńskich

Termin „przeszkoda małżeńska” (*impedimentum matrimoniale*) może być rozumiany w znaczeniu szerokim oraz w znaczeniu ścisłym. W znaczeniu szerokim przeszkodą jest każda okoliczność, która na mocy prawa bożego albo ludzkiego nie pozwala na ważne lub godziwe zawarcie umowy małżeńskiej. W takim więc znaczeniu – obok przeszkód *sensu*

2002, wyd. 3, s. 1069-1070; W. GÓRALSKI, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 58-59.

³ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Warszawa 2002, s. 88-89.

stricto – w grę wchodzi szeroko rozumiane wady zgody małżeńskiej, braki w zakresie formy kanonicznej, zakazy zawarcia małżeństwa oraz wszystkie inne wymogi prawa przepisane do zawarcia małżeństwa. Natomiast przeszkodą małżeńską w znaczeniu ścisłym jest okoliczność (o podobnym pochodzeniu) dotycząca bezpośrednio osoby zawierającej małżeństwo, jako przedmiotu materialnego tegoż związku, nie pozwalająca na jego ważne zawarcie⁴. W kan. 1073 KPK użyto zwrotu „przeszkoda zrywająca” (*impedimentum dirimens*), który – po zniesieniu przez tę kodyfikację przeszkód wzbraniających (*impedimenta impedientia*) – odpowiada pojęciu kanonicznemu przeszkody małżeńskiej w znaczeniu ścisłym⁵.

Inną definicję przeszkody małżeńskiej *sensu stricto* przyjmuje G. Montini, stwierdzając, że jest to „prawo bosko-pozytywne, naturalne lub kościelne, które deklaruje lub czyni osobę niezdolną do ważnego zawarcia małżeństwa”⁶. Według J.M. Castaño, który nawiązuje do opinii L. Bendera⁷, przeszkoda, o której mowa, a która w istocie jest prawem, oparta jest na fakcie określanym jako „okoliczność obiektywna”. Chodzi o fakt zewnętrzny w stosunku do prawa, jak np. to, że dana osoba

⁴ P. GASPARRI, *Tractatus canonicus de matrimonio*, Città del Vaticano 1932, wyd. 2, s. 123-125; F. Cappello, *Tractatus canonico-moralis. De Sacramentis*, Romae 1947, s. 198; A. VERMERSCH, I. CREUSEN, *Epitome iuris canonici*, t. 2, Mechliniae 1954, wyd. 7, s. 206; M. PETRONCELLI, *Il diritto canonico dopo il Vaticano II*, Napoli 1962, s. 305; J. HENDRIKS, *Diritto matrimoniale. Commento ai canoni 1055-1165*, Milano 1999, s. 144; G. MONTINI, *Gli impedimenti dirimenti in genere (cann. 1073-1076)*, w: *Diritto matrimoniale canonico*, t. 1, red. P.A. BONNET, C. GULLO, Città del Vaticano 2002, s. 353.

⁵ Zob. G. MICHIELS, *Normae generales iuris canonici, Commentarius Libri I Codicis Iuris Canonici*, t. 1, Parisiis, Tornaci, Romae 1949, wyd. 2, s. 320; M.F. POMPEDDA, *Annotazioni sul diritto matrimoniale nel nuovo Codice canonico*, w: *Il matrimonio nel nuovo Codice di Diritto Canonico. Annotazioni di diritto sostanziale e processuale*, Padova 1984, s. 30-31; A.M. ABATE, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica*, Brescia 1985, s. 81-83; W. AYMANS, K.L. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, t. 1: *Einleitende Grundfragen und Allgemeine Normen*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1991, s. 286-287.

⁶ „Una legge divino-positiva, naturale o ecclesiastica che dichiara o rende inabile una persona a contrarre validamente matrimonio”. G. MONTINI, *Gli impedimenti dirimenti in genere*, jw., s. 348.

⁷ Zob. TH. VLAMING, L. BENDER, *Praelectiones iuris matrimonii*, Bussum in Hollandia 1950, wyd. 4, s. 128.

jest dotknięta impotencją lub że jest związana poprzednim małżeństwem itp. Okoliczność sama w sobie nie stanowi jednak przeszkody. Nie można nawet powiedzieć, że przeszkoda jest rodzajem „czegoś trzeciego” czy „połączeniem” dwóch elementów (materialnego, którym byłby fakt zewnętrzny, i formalnego, którym byłoby prawo zakazujące)⁸. Pozostaje przyjąć, konkluduje Castaño, że przeszkoda małżeńska jest rzeczywistością specyficzną prawną, po prostu jest prawem. Z przeszkody-prawa, które czyni osobę niezdolną, powstaje w sposób konieczny skutek „rozrywający” małżeństwo⁹. Słuszna wydaje się wypowiedź J. Fornésa, iż niezależnie od przyjętej definicji, z punktu widzenia praktycznego istotne jest to, że gdy istnieje przeszkoda, małżeństwo jest nieważne¹⁰.

Na naturę prawną, inaczej charakter przeszkody zrywającej, wskazuje kan. 1073 KPK, stwierdzając, że „przeszkoda zrywająca czyni osobę niezdolną do ważnego zawarcia małżeństwa”. Istotny jest tutaj zwrot „czyni osobę niezdolną” (*personam inhabilem reddit*), który oznacza, że mamy do czynienia z prawem uniezdalniającym (*lex inhabilitans*). Określenie przeszkody zrywającej jako czyniącej osobę „niezdolną” do zawarcia małżeństwa pozostaje w relacji do kan. 10 KPK, który stanowi, iż „jedynie te ustawy należy uznać za unieważniające¹¹ lub uniezdalniające, które wyraźnie postanawiają, że akt jest nieważny albo osoba niezdolna”. Właśnie w kan. 1073 KPK ustawodawca tak postanawia.

⁸ Taką opinię reprezentował L. MIGUÉLEZ, *Ad can. 1036*, w: *Comentarios al Código de Derecho Canónico*, t. 2, Madrid 1963, s. 483.

⁹ J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali*, w: *Matrimonio canonico fra tradizione e rinnovamento*, Bologna 1985, s. 103-104; J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali in generale*, „*Apollinaris*” 61 (1988), s. 75-76.

¹⁰ J. FORNÉS, *Ad can. 1073*, w: *Comentario exegético al Codice de Derecho Canonico*, jw., s. 1147-1148.

¹¹ Ustawami unieważniającymi (*lex irritans*) – w odniesieniu do małżeństwa – są ustawy dotyczące wad zgody małżeńskiej i formy kanonicznej. Zob. M. CONTE A CORONATA, *Institutiones iuris canonici*, t. 3: *De sacramentis*. Taurini 1957, wyd. 3, s. 134. Mając na uwadze relację *leges irritantes* do kan. 124 KPK, należy powiedzieć, że do dwóch pozostałych wymogów (poza zdolnością osoby), do ważności aktu prawnego (zachowanie istotnych elementów konstytutywnych aktu oraz formalności i warunków wymaganych do ważności aktu) odnoszą się odpowiednio wady zgody małżeńskiej oraz niezachowanie formy kanonicznej. Zob. G. MONTINI, *Gli impedimenti dirimenti in genere*, jw., s. 350-351.

Nie sposób pominąć również odniesienia tegoż kan. 1073 KPK do kan. 124 § 1 KPK, który do ważności aktu prawnego wymaga m.in. „by był on dokonany przez zdolną do tego osobę”. Wreszcie kan. 1073 KPK zachowuje swoją konotację z kan. 1057 § 1 KPK, w którym stwierdza się, że małżeństwo czyni zgoda stron „między osobami prawnie do tego zdolnymi” (*inter personas iure habiles*)¹².

Według J.M. Castaño, przeszkoda zrywająca zawiera w sobie dwa momenty: w sposób poważny zabrania zawarcia małżeństwa (*graviter prohibet matrimonium contrahendum*) oraz nie pozwala, by małżeństwo zostało zawarte ważne (*impedit quominus matrimonium valide contrahatur*)¹³. W pierwszym przypadku przeszkoda dotyczy bezpośrednio osoby, a w drugim – jako rzeczywistość „zrywająca” – dotyka nie osobę, lecz małżeństwo. Gdy chodzi o ten pierwszy moment, do ważnego zawarcia małżeństwa kontrahent winien mieć nie tylko zdolność naturalną (*capacitas naturalis*), lecz także zdolność prawną (*capacitas iuridica*), nazywaną w prawie kanonicznym zdolnością do zawarcia małżeństwa (*habilitas ad contrahendum*). Podczas gdy zdolność naturalna oznacza spełnienie wymogów fizycznych i psychicznych (zdolność rozumienia i chcenia) i jej posiadanie jest wymogiem uprzednim, to zdolność prawna jest zdolnością do działania (*capacitas agendi*)¹⁴.

Nie należy przypisywać przeszkodom charakteru kary, co niekiedy usiłuje się odnosić do przeszkody małżonkobójstwa, inaczej występku, oraz do przeszkody uprowadzenia; przestępstwo jest jedynie podstawą tych przeszkód¹⁵.

Z natury prawnej przeszkód małżeńskich wynikają następujące konsekwencje, które mają duże znaczenie w interpretacji odnośnych przepisów kodeksowych, przede wszystkim w orzecznictwie: 1) istnienia

¹² Kan. 1057 § 2 KPK wskazuje na trzy źródła nieważności małżeństwa: w swojej pierwszej części mówi o zgodzie małżeńskiej (*Matrimonium facit partium consensus*), w drugiej o przeszkodach rozrywających (*inter personas iure habiles*), a w trzeciej o formie kanonicznej (*legitime manifestatus*).

¹³ J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali in generale*, jw., s. 71.

¹⁴ J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali*, jw., s. 105.

¹⁵ Zob. TH. VLAMING, L. BENDER, *Praelectiones iuris canonici*, jw., s. 128; J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali*, jw., s. 106-107.

przeszkód małżeńskich nie należy domniemywać¹⁶; 2) w wątpliwości prawnej ustawy nie obowiązują, należy więc przyjąć, że przeszkoda nie istniała (*impedimentum dubium impedimentum nullum*)¹⁷; 3) w wątpliwości faktycznej może dyspensować ordynariusz, byleby – w odniesieniu do dyspensy zastrzeżonej – zwykła jej udzielać władza, której jest zarezerwowana¹⁸; 4) ignorancja i błąd co do istnienia przeszkody nie stoi na przeszkodzie jej skutkom, chyba że wyraźnie postanowiono coś innego (nie postanowiono czegoś innego w stosunku do przeszkód)¹⁹; 5) przepisy w dziedzinie przeszkód – jako ograniczające swobodne wykonywanie uprawnień – podlegają ścisłej interpretacji²⁰.

Co się tyczy funkcji przeszkód małżeńskich, inaczej ich *ratio legis*, to należy przede wszystkim pytać o ich rolę w kanonicznym porządku prawnym. Ogólnie trzeba powiedzieć, że skoro małżeństwo jest dla Kościoła sprawą publiczną²¹ i jako takie ma swój wymiar społeczny, to najwyższy ustawodawca kościelny może ingerować w sferę powstawania małżeństwa, wydając normy nie tylko określające sposób zawarcia takiego związku, lecz również w zakresie dotyczącym swobodnego wykonywania *ius connubii*. Czyni to zaś w celu ochrony dobra całej wspólnoty kościelnej oraz zapobieżenia szkodzie osobistej i bezpośredniej dla współkontrahenta (choćby w odniesieniu do takich przeszkód, jak impotencja, węzeł małżeński czy uprowadzenie), biorąc pod uwagę także walory samej instytucji małżeńskiej i jej znaczenie w wymiarze religijnym. Ma także na względzie szczególne sytuacje i okoliczności, które nie sprzyjają celom i wymogom godności małżeństwa²². Nie należy przy tym zapominać, że przeszkody małżeńskie mają charakter

¹⁶ Zob. kan. 10 KPK.

¹⁷ Zob. kan. 14 KPK.

¹⁸ Zob. tamże.

¹⁹ Zob. kan. 15§ 1 KPK.

²⁰ Zob. kan. 18 KPK.

²¹ Zob. J.M. SERRANO RUIZ, *El character público del matrimonio en el M.P. „Causas matrimoniales”*, w: *Quaestiones de M.P. „Causas matrimoniales”*, Romae 1976, s. 7-17.

²² G. MONTINI, *Gli impedimenti dirimenti in genere*, jw., s. 360-361; J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali in generale*, jw., s. 80-81; A. M. ABATE, *Gli impedimenti matrimoniali nel nuovo Codice di Diritto Canonico*, Apollinaris 60 (1987), s. 452.

wyjątkowy (w stosunku do generalnej zasady o zdolności do zawarcia związku)²³. Wszystkie też pozostają ściśle powiązane z charakterem osobowym małżeństwa, rozumianym jako coś przeciwnego koncepcji indywidualistycznej tego związku. Przede wszystkim jednak *impedimenta* lepiej uwypuklają charakter obiektywny małżeństwa²⁴. Nie trzeba dodawać, że każda z przeszkód ma swoją szczególną *ratio legis*.

Niewątpliwie trudno jest pogodzić subiektywne prawo do małżeństwa i wymogi dobra wspólnego społeczności kościelnej. W każdym wszakże przypadku do dziedziny przeszkód małżeńskich powinno być stosowane to samo kryterium, które reguluje inne przepisy restrykcyjne swobodnego wykonywania praw podmiotowych porządku naturalnego²⁵.

2. Typologia przeszkód małżeńskich

Po zniesieniu przez KPK z 1983 roku przeszkód wzbraniających istniejących pod rządami KPK z 1917 roku²⁶, obowiązujący KPK sankcjonuje dwanaście następujących przeszkód rozrywających: 1) brak wymaganego wieku (16 lat dla mężczyzny i 14 dla kobiety – *aetas*, kan. 1083 § 1 KPK); 2) impotencja (*impotentia*, kan. 1084 KPK); 3) węzeł małżeński – *ligamen*, kan. 1085 KPK); 4) różność religii (*disparitas cultus*, kan. 1086 KPK); 5) święcenia (*ordo*, kan. 1087 KPK); 6) wieczysty ślub czystości złożony w instytucie zakonnym (*votum*, kan. 1088 KPK); 7) uprowadzenie kobiety (*raptus*, kan. 1089 KPK); 8) występek (*crimen*, kan. 1090 KPK); 9) pokrewieństwo (w linii prostej oraz do czwartego stopnia w linii bocznej – *consanguinitas*, kan. 1091 KPK); 10) powinowactwo (w linii prostej – *affinitas*, kan. 1092

²³ Zob. V. DEL GIUDICE, *Nozioni di diritto canonico*, Milano 1970, wyd. 12, s. 335.

²⁴ G. MONTINI, *Gli impedimenti dirimenti in genere*, jw., s. 362.

²⁵ J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali*, jw., s.110.

²⁶ Do przeszkód wzbraniających należały: 1) ślub zwykły (dziewictwa, doskonałej czystości, bezżeństwa, przyjęcia wyższych święceń, wstąpienia do zakonu – *votum simplex*, kan. 1058 § 1); 2) pokrewieństwo prawne (wynikające z adopcji prawnej: ojcostwo prawne, braterstwo prawne, powinowactwo prawne, jeśli w myśl prawa państwowego danego kraju pokrewieństwo to zabraniało zawierania małżeństwa – *cognatio legalis*, kan. 1059); 3) różność wyznania (istniejąca między stroną katolicką a stroną przynależącą do sekty heretyckiej, schizmatyckiej lub ateistycznej, ochrzczonej w Kościele katolickim lub poza nim – *mixta religio*, kan. 1060).

KPK); 11) przyzwoitość publiczna (w pierwszym stopniu linii prostej – *honestas publica*, kan. 1093 KPK); 12) pokrewieństwo prawne (w linii prostej lub w drugim stopniu linii bocznej – *cognatio legalis*, kan. 1094 KPK)²⁷.

Gdy chodzi o typologię wymienionych przeszkód małżeńskich, to w KPK dokonano formalnie jedynie rozróżnienia pomiędzy przeszkodą publiczną (*impedimentum publicum*) i przeszkodą tajną (*impedimentum occultum*)²⁸. Kryterium odróżniającym przeszkodę publiczną od tajnej stanowi możliwość udowodnienia przeszkody w zakresie zewnętrznym. Od przeszkody publicznej w takim rozumieniu należy odróżnić przypadek (*casus*), w którym dana przeszkoda znana jest *de facto* na forum zewnętrznym lub też nie. Przeszkody publiczne w tym pierwszym rozumieniu bywają często określane mianem przeszkód publicznych ze swojej natury²⁹. W myśl odpowiedzi Papieskiej Komisji Interpretacyjnej z 25 czerwca 1932 roku, by przeszkodę można było uznać za publiczną *ex sua natura*, wystarcza, że fakt, z którego powstaje przeszkoda (np. przyjęcie święceń), jest publiczny³⁰. Jeden i drugi podział (z natury swojej lub *de facto* publiczne) ma znaczenie w dziedzinie dyspensowania od przeszkód w niebezpieczeństwie śmierci³¹ i w tzw. wypadku nagłym³².

Jeszcze inne kryteria podziału przeszkód przyjmuje się w doktrynie. Tak więc z uwagi na pochodzenie rozróżnia się przeszkody pochodzące z prawa bożego – naturalnego lub pozytywnego (impotencja, węzeł małżeński, pokrewieństwo w linii prostej i w drugim stopniu linii bocznej)

²⁷ Różnice w stosunku do KKKW są następujące: 1) przeszkoda uprowadzenia zachodzi niezależnie od tego, kto dokonuje porwania (kan. 806); 2) przeszkoda powinowactwa zachodzi również w linii bocznej: w drugim stopniu (kan. 809); 3) istnieje przeszkoda pokrewieństwa duchowego: pomiędzy chrześnym i osobą ochrzczoneą oraz jej rodzicami (kan. 811). W sumie istnieje 13 przeszkód małżeńskich.

²⁸ Kan. 1074 KPK.

²⁹ Zob. J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali in generale*, jw., s. 85; W. GÓRALSKI, *Małżeństwo kanoniczne*, jw., s. 93.

³⁰ PONTIFICIA COMMISSIO CARDINALIUM AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsum diei 25 iunii 1932*, AAS 24 (1932), s. 284.

³¹ Kan. 1079 KPK.

³² Kan. 1080 KPK.

i pochodzące z prawa ludzkiego (pozostałe przeszkody)³³. Istotą różnicą między przeszkodą pochodzenia bożego i przeszkodą pochodzenia kościelnego w wymiarze praktycznym jest niemożliwość uzyskania dyspensy od przeszkody pochodzącej z prawa bożego.

Należy dodać, iż gdy chodzi o przeszkodę impotencji, pewna część przedstawicieli doktryny stawia sobie pytanie, czy rzeczywiście pochodzi ona z prawa naturalnego, tym bardziej że zwrot kan. 1084 § 1 KPK *matrimonium ex ipsa eius natura dirimit* nie wskazuje na takie pochodzenie³⁴. Nie brak również autorów, których zdaniem impotencja – jako niezdolność – powinna znaleźć swoją kolokację w kodeksowym rozdziale o zgodzie małżeńskiej³⁵.

Z uwagi na zakres, wyróżnia się przeszkody absolutne i przeszkody relatywne, co dostrzega się w kan. 1084 § 1 (*impedimentum impotentiae*). Przeszkoda bezwzględna zabrania zawarcia małżeństwa ze wszystkimi (np. przeszkoda wieku czy przeszkoda węzła małżeńskiego), natomiast przeszkoda względna niezdolność tę odnosi jedynie do pewnych osób (np. przeszkoda pokrewieństwa czy powinowactwa)³⁶.

Ze względu na czas trwania przeszkody dzielą się na trwałe i czasowe. Podczas gdy przeszkoda trwała z natury swojej nigdy nie ustaje (nie licząc dyspensy, np. przeszkoda pokrewieństwa), to przeszkoda czasowa może przestać istnieć (np. przeszkoda wieku czy różności religii)³⁷.

Kryterium podziału przeszkód jest następnie stopień pewności ich istnienia; istnieją więc przeszkody pewne i wątpliwe. Pewne to te, co do istnienia których nie ma wątpliwości (są udokumentowane), wątpliwymi zaś

³³ Zob. F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, wyd. 3, s. 179; W. GÓRALSKI, *Małżeństwo kanoniczne*, jw., s. 93.

³⁴ Szerzej na ten temat zob. H. STAWNIAK, *Niemoc płciowa jako przeszkoda do małżeństwa. Ewolucja czy zmiana koncepcji?*, Warszawa 2000.

³⁵ Zob. U. NAVARRETE, „*Incapacitas assumendi onera*” *uti caput autonomum multitalis matrimonii*, *Periodica* 61 (1972), s. 47-80; Tenże, *Capita nullitatis matrimonii nel Codice 1983: gressus historicus versus perfectionem ordinem systematicum*, w: *Iustus Iudex. Festgabe für Paul Wesemann zum 75. Geburtstag*, Essen 1999, s. 260-277; P. PAVANELLO, *Il requisito della perpetuità nell'incapacità di assumere le obbligazioni essenziali del matrimonio (Can. 1095,3)*, Roma 1994, s. 161-163.

³⁶ Zob. J.M. CASTAÑO, *Gli impedimenti matrimoniali in generale*, jw., s. 86.

³⁷ Tamże, s. 86-87.

są te, co do których brak pewności, przy czym wątpliwe zakładają *dubium iuris vel dubium facti* (np. w kan. 1084 § 2 wspomina się o przeszkodzie wątpliwej w odniesieniu do impotencji, co odnosi się do wątpliwości co do faktu)³⁸. Wypada w tym miejscu nadmienić, iż nie udziela się nigdy zgody na małżeństwo, gdy istnieje wątpliwość, czy strony są spokrewnione w linii prostej lub w drugim stopniu linii bocznej (kan. 1091 § 4 KPK).

Impedimenta matrimonialia można również klasyfikować według kryterium związanego z dyspensowaniem od nich. Tak więc wolno wyróżnić przeszkody, od których – w wypadku zwykłym – dyspensować może jedynie Stolica Apostolska (przeszkody: święceń, wieczystego ślubu czystości złożonego w instytucie zakonnym na prawie papieskim, występku) oraz pozostałe, od których dyspensować może ordynariusz miejsca (kan. 1078 §§ 1-2 KPK)³⁹.

Jeszcze inną typologię stosuje P. Pellegrini, dzieląc przeszkody według ich szczególnego charakteru. Wyróżnia mianowicie następujące rodzaje przeszkód: 1) związane z godnością osoby (wieku, uprowadzenia, występku); 2) związane z więzami religijnymi (różności religii, święceń, wieczystego ślubu zakonnego złożonego w instytucie zakonnym); 3) związane z więzami etyczno-prawnymi (węzła małżeńskiego, pokrewieństwa, powinowactwa, przyzwoitości publicznej, pokrewieństwa prawnego). Impotencja natomiast stanowi odrębną kategorię (niezdolność)⁴⁰.

3. Władza wyjaśniania i stanowienie przeszkód małżeńskich

Kan. 1075 § 1 KPK stanowi, że jedynie najwyższa władza kościelna może autentycznie wyjaśniać, kiedy prawo Boże zabrania małżeństwa lub je unieważnia.

³⁸ Zob. F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne*, jw., s. 182.

³⁹ W wypadku tzw. nagłym Stolicy Apostolskiej jest zastrzeżone dyspensowanie od dwóch przeszkód: święceń i wieczystego ślubu czystości złożonego w instytucie zakonnym na prawie papieskim (kan. 1080 § 1 KPK); natomiast w niebezpieczeństwie śmierci Stolicy Apostolskiej jest zarezerwowana dyspensa jedynie od przeszkody prezbiteratu (kan. 1079 § 1 KPK).

⁴⁰ Zob. P. PELLEGRINO, *L'impedimento dei vincoli religiosi nel matrimonio canonico*, Torino 2000; Tenże, *Gli impedimenti relativi alla dignità dell'uomo nel matrimonio*, Torino 2002; Tenże, *L'impedimento di impotenza nel matrimonio canonico*, Torino 2004.

Przeszkody, który pochodzą z prawa Bożego, tak naturalnego, jak i pozytywnego, nie zależą od władzy kościelnej, gdy chodzi o ich istnienie. Jednak do najwyższej władzy kościelnej, a więc do Stolicy Apostolskiej, należy autentyczne deklarowanie i wyjaśnianie, kiedy prawo Boże zakazuje małżeństwa lub sprawia, że zawarte wbrew temu zakazowi staje się nieważne.

Najwyższa władza kościelna ma natomiast prawo ustanawiać inne przeszkody dla ochrzczonych (kan. 1075 § 2 KPK). Najwyższy prawodawca kościelny nie przyznał tej władzy konferencjom biskupów, choć w trakcie prac nad rewizją KPK z 1917 roku taka możliwość była brana pod uwagę, a nawet nabrała realnych kształtów⁴¹. Jednak podczas posiedzenia plenarnego Papieskiej Komisji do Rewizji KPK odbywającego się w dniach 24-27 maja w 1977 roku postanowiono, by takiej władzy nie udzielać konferencjom biskupów⁴². Konferencje biskupów otrzymały jedynie prawo podwyższania – w stosunku do normy kodeksowej – wieku do zawarcia małżeństwa, przy czym jedynie *ad liceitatem* (kan. 1083 § 2 KPK).

Źródłem ustanowienia przeszkody małżeńskiej nie może być nigdy zwyczaj. Jan Paweł II, podtrzymując stanowisko KPK Piusa X i Benedykta XV, proklamuje w swoim Kodeksie odrzucenie zwyczaju wprowadzającego nową przeszkodę albo przeciwnego obowiązującym prze-

⁴¹ Zob. „Communicationes” 3 (1971), s. 72 I 7 (1975), s. 38. Schemat nowego prawa *De Sacramentis* z 1975 roku zawierał następujący zapis o władzy konferencji biskupów stanowienia przeszkód (dla własnych regionów kościelnych) – tak wzbraniających, jak i zrywających: „Episcoporum Conferentiae, attentis peculiaribus adiunctis, impedimenta particularia sive prohibentia sive dirimentia constituere possunt, decreto ad normam iuris lato (can. 262 § 3 – ad CIC c.1038)”. „Communicationes” 9 (1977), s. 135.

⁴² Z uwagi na znaczenie materii legislacyjnej w dniu 27 maja 1977 roku konsultorzy zespołu *De matrimonio* postanowili poddać projekt przewidujący stanowienie przeszkód małżeńskich przez konferencje biskupów decyzji zebrania plenarnego Papieskiej Komisji do Rewizji KPK. „Communicationes” 9 (1977) s. 135-136. Wymieniona Komisja, biorąc pod uwagę wnioski licznych organów konsultacyjnych, podczas zebrania plenarnego odbywającego się w dniach 24-27 maja 1977 roku postanowiła (jednomyślnie) przytoczony wyżej kanon schematu wykreślić: „Circa tertiam quaestionem placuit PP. Cardinalibus ut Episcoporum Conferentiis non concedatur potestas constituendi impedimenta matrimonialia neque dirimentia neque impedientia. Proinde deletur § 3 can. 262 schematis”. „Communicationes” 10 (1978), s. 126. Podjęta następnie ponowna próba przyznania konferencjom biskupów władzy stanowienia przeszkód nie powiodła się. „Communicationes” 15 (1983), s. 226.

pisom (kan. 1076). Dyspozycja ta pozostaje w relacji do kan. 5 § 1 oraz kan. 24 § 2 KPK, dotyczących wprowadzania zwyczajów⁴³.

4. Zakaz zawarcia małżeństwa

Obszarem, w którym występuje ograniczenie prawa do zawarcia małżeństwa, jest również zakaz pochodzący od kompetentnej władzy kościelnej, odnoszący się – w odróżnieniu do sfery przeszkód małżeńskich, konsensu małżeńskiego i formy kanonicznej – jedynie do godziwości aktu zawarcia małżeństwa. Podczas gdy przeszkoda małżeńska jest prawem, a więc obowiązuje wszystkich i na stałe, to zwykły zakaz zawarcia małżeństwa, pochodzący od konkretnego przełożonego kościelnego, nie ma takiego charakteru. Odnosi się bowiem jedynie do konkretnej osoby i może być wydany w trybie administracyjnym⁴⁴.

Kierowany racjami związanymi z potrzebą ochrony małżeństwa, dobrem nupturientów oraz dobrem wspólnoty kościelnej, ustawodawca ingeruje w ten sposób w strukturę aktu prawnego zawarcia małżeństwa, kreując dodatkowe i drugorzędne, a więc nieistotne komponenty tegoż *actus iuridici*. Uchylenie zakazu następuje przez uzyskanie zezwolenia kompetentnej władzy, co sprawia, że podjęte działanie staje się legalne, a tym samym godziwe.

Organem administracyjnym kompetentnym do wydania zakazu zawarcia małżeństwa jest ordynariusz miejsca, jednak tylko czasowo i dla poważnej przyczyny (*gravi de causa*), dopóki ona trwa (kan. 1077 § 1 KPK). W stosunku do analogicznego kanonu KPK z 1917 roku zaszła tutaj pewna zmiana, w wymienionej kodyfikacji (kan. 1039) do wydania zakazu wystarczyła bowiem jedynie słuszna przyczyna (*iusta de causa*). Modyfikacja ta oznacza zwrócenie baczniejszej uwagi na *ius connubii* przez Kodeks obowiązujący. Podtrzymał on to, co zawierał poprzedni w odniesieniu do klauzuli unieważniającej, jaka może towarzyszyć zakazowi zawarcia małżeństwa: może go wydać wyłącznie Stolica Apostolska (kan. 1077 § 2 KPK).

⁴³ G. MONTINI, *Gli impedimenti dirimenti in genere*, jw., s. 358.

⁴⁴ W. GÓRALSKI, *Małżeństwo kanoniczne*, jw., s. 96.

Krąg możliwych adresatów zakazu jest w świetle kan. 1077 KPK szeroki, obejmuje bowiem zarówno samych podwładnych danego ordynariusza, niezależnie od miejsca ich pobytu, jak też wszystkich innych, którzy znaleźli się na jego terytorium. Zakaz może mieć następnie charakter wyłącznie czasowy, z czego wynika, iż ordynariusz nie może komuś zakazać zawierania małżeństwa na zawsze. Wreszcie powodem wydania zakazu może być tylko poważna przyczyna, dopóki trwa.

Zakaz, o którym mowa, nie ma charakteru sankcji karnej czy cze-
gokolwiek porównywalnego do niej, ma bowiem na celu zapobieżenie
zawieraniu małżeństwa w sytuacjach wątpliwych i wymagających inter-
wencji przełożonego. Wydawany w konkretnych przypadkach, znajduje
zastosowanie wówczas, gdy na podstawie określonych okoliczności ro-
dzi się uzasadniona obawa, że zamierzony związek małżeński może nie
być ważnie zawarty lub nie rokuje nadziei na jego trwałość albo stawia
pod znakiem zapytania dobro duchowe strony lub stron⁴⁵.

Uwagi końcowe

W systemie kanonicznego prawa małżeńskiego, kształtującym się od
Dekretu Gracjana, poprzez prawo dekretów, dyspozycje Soboru Try-
denckiego, a następnie normy KPK z 1917 roku, poddane wnikliwej re-
wizji po Soborze Watykańskim II i sformułowane w duchu soborowym
w KPK z 1983 roku, jednoznacznie hołduje się zasadzie *ius connubii*,
która wynika z samej natury małżeństwa. Prawo do zawarcia takiego
związku mężczyzny i kobiety, które stało się trwałym elementem wspo-
mnianego systemu⁴⁶, sformalizowane dopiero w kodyfikacji z 1917
roku, wraz ze zmianą w 1983 roku kolokacji deklarującego je kanonu
nabrało jeszcze większej wymowy.

Przeszkody małżeńskie w znaczeniu ścisłym, stanowiąc formę ograni-
czenia w wykonywaniu *ius connubii*, służą jednak ochronie istotnych war-
tości samej instytucji małżeńskiej, dobru samych małżonków oraz dobru

⁴⁵ S. GHERO, *Il divieto al matrimonio stabilito dall'ordinario ex can. 1077*, w: *Diritto matrimoniale canonico*, t. 1, red. P.A. BONNET, C. GULLO, Città del Vaticano 2002, s. 366-367.

⁴⁶ H. FRANCESCHI F., *Riconoscimento*, jw., s. 105-106.

społeczności kościelnej. Ograniczenie to, pochodzące w przypadku trzech przeszkód (pokrewieństwo nie w całej rozciągłości) z prawa bożego, a w dziewięciu z woli najwyższej władzy kościelnej, ma zawsze charakter czegoś wyjątkowego. Nic też dziwnego, że już Innocenty III (1298-1316) przyjął zasadę: *Cum prohibitorium sit edictum de matrimonio contrahendo, ut quicumque non prohibetur, per consequentiam admittatur*⁴⁷.

Podczas gdy początkowo ingerencja władzy kościelnej w dziedzinę ograniczania *ius connubii* przybrała dość szeroki zakres (w niektórych katalogach figurowały aż 24 przeszkody), to z czasem zaczynała stopniowo ulegać redukcji, co widać szczególnie w pierwszym, a następnie w drugim KPK. Obok tendencji do zmniejszania liczby przeszkód zaznacza się również właściwe dążenie do ograniczania ich zakresu (m.in. przeszkody pokrewieństwa). Wiąże się to niewątpliwie ze zmianą mentalności, obyczajów, sposobu życia, innego postrzegania określonych faktów i stosunków społecznych, religijnych, prawnych – w relacji do ich niekompatybilności z ustanowieniem wspólnoty małżeńskiej. Nie małe znaczenie w tym procesie redukcji przeszkód małżeńskich oraz ich zakresu miało zdobycie jurysdykcji nad małżeństwem przez władzę świecką i wprowadzenie małżeństw cywilnych. Uwolniony z funkcji „uzupełniania” państwa, Kościół zaczął koncentrować swoją uwagę na aspektach ściśle religijnych małżeństwa. Zbędne więc stały się zakazy mające na względzie porządek przeważająco społeczny. Nowy KPK, w którym nietrudno dostrzec kontynuowanie wspomnianej tendencji, w znacznej mierze uprościł ustawodawstwo w przedmiocie *impedimenta matrimonialia*, poszerzając ponadto możliwości w dziedzinie dyspensowania od przeszkód⁴⁸.

Wydaje się, że przeszkody zrywające, które zdeklarował lub usankcjonował ustawodawca kościelny w 1983 roku, stanowią pewne niezbędne minimum ograniczenia *ius connubii* w tym zakresie. Zastrzeżenia może budzić, jak się wydaje, poszerzenie przez tę kodyfikację zakresu przeszkody pokrewieństwa prawnego.

⁴⁷ C. 23, X, IV, 1.

⁴⁸ P. MONETA, *Il matrimonio nel nuovo diritto canonico*, Genowa 1986, s. 42.

Gdy chodzi o aspekt sądowy, to sprawy *nullitatis matrimonii* z tytułu przeszkód – wyłączając *impedimentum impotentiae* – należą do prowadzonych tylko sporadycznie.

Canonic disabilities to marriage *in genere*

The subject of the author's analysis are canonic disabilities to marriage, which are the subject of the second chapter of VII title: *De matrimonio* of Chapter IV of the Code of Canon Law; only the last part of this chapter has been omitted (devoted to dispensing disabilities), and this issue, due to its special character, requires a separate analysis.

After explaining the concept, nature and functions of marriage breaking disabilities – in the context of *ius connubii* (right to contract marriage) – a various typology of disabilities has been presented (among other, with regard to their origin and character), and, next, the Code principles of establishing and explaining these disabilities have been discussed, and, finally, the author focused on the institution of prohibition (*vetitum matrimonii*).

The analysis of particular issues indicates, on one hand, on the fundamental significance of *ius connubii* in the system of the matrimonial canon law, and, on the other hand, the necessity to limit this law in due proportions, arising from concern in both dignity and sanctity of the institution of marriage itself and the church community, and parties contracting marriage.